

Martina Ožanić

Ministarstvo kulture
Republike Hrvatske,
Uprava za zaštitu kulturne baštine,
Konzervatorski odjel u Zagrebu

Ministry of Culture
of the Republic of Croatia,
Directorate for the Protection
of Cultural Heritage,
Conservation Department in Zagreb

Mesnička 49,
Zagreb, Hrvatska

 martina.ozanic@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3935-8897

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

UDK / UDC:
73 Komersteiner, J.

DOI:
10.17685/Peristil.60.4

Primljeno / Received:
28. 8. 2017.

Prihvaćeno / Accepted:
27. 9. 2017.

Novi prilozi opusu Johannesa Komersteinera

New Contributions to the Oeuvre
of Johannes Komersteiner

APSTRAKT

U članku su obrađene dvije dosad neistražene i neatribuirane skulpture na bočnim oltarima župne crkve sv. Ivana Krstitelja u Novom Čiču. Riječ je o skulpturi Bogorodice s Djetetom nastaloj 1693. godine i skulpturi sv. Antuna Padovanskog iz 1694./95. godine. Istraživanja su utvrdila da ih se može ubrojiti u stvaralaštvo Johannesa Komersteinera, o čemu svjedoči znalačka kvaliteta kiparskog oblikovanja kao i usporedbe s ostalim djelima njegova opusa.

KLJUČNE RIJEČI

Johannes Komersteiner, Novo Čiče, župna crkva sv. Ivana Krstitelja, 17. stoljeće, skulptura

ABSTRACT

The paper discusses two previously unstudied and unattributed sculptures presently adorning the side altars of the parish church of St John the Baptist in Novo Čiče, representing Madonna and Child (1693) and St Anthony of Padua (1694/1695) respectively. On the basis of their high sculptural quality and results of comparative analysis with other works from the artist's oeuvre, the author advances the attribution of the two sculptures to Johannes Komersteiner.

KEYWORDS

Johannes Komersteiner, Novo Čiče, parish church of St John the Baptist, 17th century, sculpture

1 Novo Čiče, župna crkva sv. Ivana Krstitelja, oltar Majke Božje (foto: M. Ožanić)

Novo Čiče, parish church of St John the Baptist, Altar of Our Lady (photo: M. Ožanić)

Župna crkva sv. Ivana Krstitelja u Novom Čiču¹ podignuta je 1829. godine na mjestu tada već oronule građevine.² Novoizgrađena crkva u početku je još zadržala inventar iz starije crkve, no promjena ukusa i dotrajalost presudili su njegovu uklanjanju.³ Novi, istovjetno zasnovani, bočni oltar Majke Božje (sl. 1) i bočni oltar sv. Antuna Padovanskog (sl. 2) u lađi izrađeni su u neznanj radionici i postavljeni 16. svibnja 1897. godine zamijenivši prethodne prenesene iz starije župne crkve jer, kako objašnjava župnik Ljudevit Knežić, „istoimeni žrtvenici postojali su još i prije ali nisu odgovarali gradnjom i formom svojom zahtjevu estetike i svetosti mjesta“.⁴ Sličan nepovoljan stav o njihovu izgledu imao je i prethodni župnik Franjo Batić ocijenivši ih 1867. godine kao „prosto djelo, nu dobro pozlaćeni, budući se pozlata još sada dobro sačuvala“.⁵ Retabli su tada već bili jako trošni što je u spoju s osuđujućim stavom toga vremena o baroknoj umjetnosti olakšalo odluku o, prvo, pregradnji 1886. godine,⁶ a potom i uklanjanju. Svjedočanstva o prijašnjem inventaru ipak nisu potpuno zagubljena. Naime, ne samo da su u župnoj spomenici zabilježeni tada još vidljivi natpisi s oltara s imenima naručitelja i dobročinitelja te godinama nastanka (odnosno posvećivanja) oltara, nego su i s oba oltara sačuvane skulpture zaštitnika koje do sada nisu pobudile pozornost za zasebno povijesno-umjetničko istraživanje. Štoviše, one ga nesumnjivo zaslužuju jer se njihovo autorstvo može pripisati jednom od najznačajnijih kipara druge polovine 17. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj – Johannesu Komersteineru (Kitzbühel / Sankt Johann in Tirol, prva polovina 17. stoljeća – Zagreb, oko 1695.).

Oltar Majke Božje

Na lijevom bočnom oltaru Majke Božje stajao je tako natpis, najvjerojatnije na predeli, koji je župnik Batić 1867. godine prepisao u župnu spomenicu:

Haec Ara de novo erecta est Exp[ensis]
Ecclae S. Joannis Bap. In Nova Čiče. Existente
A[dmundum] R[everendo] P[at]re Joanne
Jurchich parrocho P[rae]titulatae Ecclae
aeditu Mathia Kirin. Fra. Chachich. Gasparo
Pavlichich – Anno Dmi 1693.⁷

Podatke s natpisa potvrđuje usporedo iščitavanje zapisa kanonskih pohoda u kojima se oltar Majke Božje prvi put spominje 25. studenoga 1693. godine, kada je došao na mjesto ranijeg oltara s

prikazom Navještenja Marijina.⁸ U šturom opisu arhidakona Stjepana Nedelka (†1694.) saznaje se da je „novopodignut oltar na strani evanđelja Blažene Djevice Marije, stolarske izrade, pozlaćen. Na sredini, između kipova sv. Barbare i sv. Katarine, nalazi se drveni i pozlaćen kip Blažene Djevice. Također se na gornjem [katu?] na sredini nalazi kip sv. Franje Ksaverskog i sv. Jakova apostola.“⁹ Podrobniji opis, ali s ikonografski djelomice izmijenjenom identifikacijom skulptura na atici, donosi arhidakon Šimun Juda Zidić (? , oko 1653. – Zagreb, 1710.)¹⁰ prilikom idućeg pohoda 19. veljače 1695. godine, zatekavši u crkvi „bočni oltar Blažene Djevice, postavljen u lađi crkve na strani evanđelja, zidan, neposvećen. Njega krasi lijepe kanonske tablice stolarske i kiparske izrade, oslikane modrom bojom i na dijelovima pozlaćene. Na sredini donjeg kata nalazi se izrađen i pozlaćen kip Velike Majke, a na stranama postavljenih stupova izrađeni i pozlaćeni kipovi sv. Katarine i sv. Barbare, djevice i mučenice. Na sredini se pak gornjeg kata nalazi izrađen i oslikan kip sv. Franje Ksaverskog, a na stranama postavljenih stupova izrađen i pozlaćen kip našeg Spasitelja i sv. Ivana Evanđelista. Osim toga, ovaj oltar krasi drveno raspelo, četiri drvena svijećnjaka, potrebni oltarnici i antependij naslikan na platnu.“¹¹

Od cijelog oltara s raspoređenih šest skulptura danas je sačuvana samo skulptura Bogorodice s Djetetom¹² (sl. 3, 4) koja je smještena u nišu oltara podignutog 1897. godine. Očito je tada bilo odlučeno da se središnja skulptura zadrži,¹³ a prema njezinim dimenzijama projektirana je nova oltarna arhitektura u neostilskom duhu na izmaku stoljeća. U novo okruženje skulptura je uklopljena i preslikom, no nije isključeno da je već bila repolikromirana i netom prije, odnosno 1886. godine kada su sva tri oltara bila „pregrađena prema arhitektistici crkve“.¹⁴ Skulpturalna figura predstavlja Bogorodicu s Djetetom okružene metalnim krunama (iz kasnijeg vremena), a pod Marijinim nogama položen je mjesječev srp s u vis okrenutim vrhovima.¹⁵ Frontalno prikazan Marijin lik odjeven je u dugačku haljinu koju na prsima zakriva ukršteno preklapljen opuštena marama, a uz obje strane tijela zaogrnut je plaštem koji oko trbuha i prepona pada ovješten s podlaktica tvoreći pritom trokutastu formaciju. Pripijena haljina ocrtava volumen tijela, naročito u predjelu natkoljenica i torza, tako da se anatomija tjelesne mase jasno naslućuje.

2 Novo Čiče, župna crkva sv. Ivana Krstitelja, oltar sv. Antuna Padovanskog (foto: M. Ožanić)

Novo Čiče, parish church of St John the Baptist, Altar of St Anthony of Padua (photo: M. Ožanić)

- 3 Johannes Komersteiner, Bogorodica s Djetetom, 1693. (foto: Hrvoje Gregorić; obrada: Neven Mendrila)

Johannes Komersteiner, Madonna and Child, 1693 (photo: Hrvoje Gregorić; image editing: Neven Mendrila)

- 4 Johannes Komersteiner, Bogorodica s Djetetom, 1693. (foto: H. Gregorić; obrada: N. Mendrila)

Johannes Komersteiner, Madonna and Child, 1693 (photo: H. Gregorić; image editing: N. Mendrila)

Bogorodica stoji u stavu kontraposta oslonjena na desnu nogu, lijeva je potkoljenica ukošena i sa stopalom snažno okrenutim u stranu, a lagani okret u kukovima i uspravljeni torzo doprinose S-krivulji tijela. Impostacija nogu akcentuirana je probijanjem lijevog koljena koje se nazire ispod napete draperije haljine koja pri dnu otkriva samo koščate prste golih stopala. Tkanina haljine ispresijecana je gustim naborima koji padaju u dugačkim, mjestimično duboko usječenim, pregibima zaobljenih rubova. Tkanina ogrtača uz obje strane tijela pada u smirenim dugopoteznim naborima s tek malim preklopom i okrajkom zaokrenutog ruba koji doprinose uvjerljivosti i prirodnosti. Ogrtač na predjelu oko trbuha i prepona izbrazdan je gotovo paralelnim usjecima koji se prema dnu skraćuju i ukršteno lome. Draperija ogrtača definira ovalni obris i naglašeno zatvorenu siluetu figure. Široki vrat spaja se s Marijinim pravilnim licem četvrtaste čeljusti s blagim podbratkom i istaknutom ovalnom bradom s rupicom, mekim obrazima i visokim čelom. Lice joj je uokvireno razdijeljenim pramenovima

valovite kose začešljane prema otraga, dok joj se preko desnog ramena nehajno spušta odvojeni uvojak. Bademaste oči nadvišene su lukovima obrva, između kojih je pravilan nos i malene punašne usnice, no pojedinosti poput izražajnosti pogleda nemoguće je razabrati s obzirom na to da se skrivaju ispod tri sloja preslika utvrđenih konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima.¹⁶ Marija u desnoj ispruženoj ruci drži drveno žezlo, a lijevom rukom u naručju nosi Dijete Isusa, frontalno okrenutog torza te prekrivenih nogu, odjevenog samo u kratku perizomu oko prepona. Bucmasto dječje tijelo modelirano je dosta pojednostavljeno, pa čak i nezgrapno, s okruglim ispupčenim trbuščićem s izraženom udubinom pupka te pupastim grudima, uzdignute desnice koja blagoslivlja, dok je u lijevoj vjerojatno bio danas nedostajući globus. Okruglo lice punašnih obraza, s prćastim nosićem i usnicama te šire razmaknutim očima obrubljeno je razdijeljenim pramenovima kratke kovrčave kose nad niskim čelom, a svojom karikaturnošću udaljava se od očekivano dražesnih dječjih fizionomija.

- 5 Johannes Komersteiner i pomoćnici,
Sveti Antun Padovanski, 1694./95.
(foto i obrada: N. Mendrila)

Johannes Komersteiner and assistants,
St Anthony of Padua, 1694/1695
(photo and image editing: N. Mendrila)

- 6 Johannes Komersteiner i pomoćnici,
Sveti Antun Padovanski, 1694./95.
(foto i obrada: N. Mendrila)

Johannes Komersteiner and assistants,
St Anthony of Padua, 1694/1695
(photo and image editing: N. Mendrila)

Oltar sv. Antuna Padovanskog

S desnog bočnog oltara sv. Antuna Padovanskog župnik Batić također je prepisao u spomenicu tekst natpisa koji otkriva mnoge dragocjene podatke:

Sancte Antonii O. P. N. F. F. Joannes Jurchich
Paro. E. S. Joannes B. In Novo Chiche
cum aeditu Mat. Kirin Ion. Sab. Et Marco
Cheliak 1695 die 13 Augusti¹⁷

Datacija zapisana na predeli slaže se sa zapisima kanonskih pohoda u kojima se oltar sv. Antuna Padovanskog prvi put pojavljuje 19. veljače 1695. godine: „U ovoj se crkvi isto tako nalazi, postavljen u lađi crkve na strani poslanice, treći, bočni oltar sv. Antuna Padovanskog, zidan, neposvećen. Njega krasi lijepe i ukusno izrađene kanonske tablice, ukrasi i stupovi stolarske i kiparske izrade, još neoslikani. Na sredini donjeg kata nalazi se izrađen i još neoslikan kip sv. Antuna Padovanskog. Na stranama pak postavljenih stupova, također još neoslikanih, nalaze se izrađeni i još neoslikani kipovi apostola sv. Petra i Pavla. Na sredini se pak gornjeg kata nalazi izrađen i još

neoslikan kip sv. Sebastijana, a na stranama postavljenih stupova, također još neoslikanih, izrađeni kipovi sv. Josipa i Joakima ispovjednika. Na vrhu se pak nalazi izrađen kip arkandela sv. Mihaela s dva anđela koji na dijelovima također još nisu oslikani. Osim toga, ovaj oltar krasi drveno raspelo, četiri drvena svijećnjaka, potrebni stolnjaci i antependij naslikan na platnu.“¹⁸ Kako vizitator Šimun Juda Zidić više puta ponavlja, oltar je prigodom pohoda u veljači bio još neoslikan, no, sudeći prema natpisu, može se pretpostaviti da je oslikavanje okončano pred posvetu iste godine 13. kolovoza. Potvrđuju to i zapisi idućega kanonskog pohoda od 8. svibnja 1696. godine kada vizitator zamjećuje da je tada „oltar svetog Antuna Padovanskog bio oslikan crvenom i modrom bojom te dobro pozlaćen“.¹⁹

I od ovog se oltara s izvorno sedam skulptura sačuvala samo figura zaštitnika, danas u središnjoj niši istoimenog oltara iz 1897. godine. Skulptura sv. Antuna Padovanskog²⁰ (sl. 5, 6) prikazuje lik mladog, u narodu rado čašćenoga franjevačkog sveca. Frontalno usmjerena vitka i elegantna

- 7 Johannes Komersteiner, Bogorodica s Djetetom, 1688.-1690., s oltara sv. Ladislava u zagrebačkoj katedrali, danas Muzej za umjetnost i obrt (foto: Srećko Budek, Vedran Benović, Muzej za umjetnost i obrt)

Johannes Komersteiner, Madonna and Child, 1688-1690, from the Altar of St Ladislaus formerly in Zagreb cathedral, today Museum of Arts and Crafts (photo: Srećko Budek, Vedran Benović, Museum of Arts and Crafts)

figura odjevena je u franjevački habit koji otkriva šake te stopala u sandalama, a monolitna odjeća habita s kapuljačom i uzdignutim ovratnikom presječena je pojasom od konopa s tri svezana čvora. U desnoj ruci dugih, mršavih i koščatih prstiju drži knjigu, a u lijevoj mu je zasigurno stajao njegov ikonografski atribut, grana ljiljana, simbol čistoće i kreposti. Srodnosti s figurom Bogorodice s Djetetom odmah se uočavaju u impostaciji i tretmanu volumena ispod površine tkanine. Svetački lik stoji u diskretno naglašenom kontrapostnom stavu s težištem prebačenim na desnu nogu, a lijeva je povinuta postrance u laganom iskoraku. Draperija habita mirno teče u čvrsto zatvorenoj obrisnoj liniji, a dominantna vertikalna os figure dodatno je naglašena padom pripasanog konopa između nogu koja ojačava dojam izražene izduženosti. Površina habita namreškana je plitkim reljefnim pregibima koji se izmjenjuju s glatkim plohama, posebice na predjelu uskih ramena, kapuljače na prsima ili pak na lijevoj natkoljenici. Nabori su u suglasju s impostacijom tijela čiji se dijelovi vidljivo razabiru ispod priljubljene tkanine poput mokre odjeće. Glava je lagano pomaknuta u poluprofil, istaknute četvrtaste čeljusti s ispučenom ovalnom bradom, niskim čelom s vijencem pramenova kose (tzv. Petrova tonzura ili postrig) te velikim ušnim školjkama. Pravilan nos smjestio se između široko razmaknutih krupnih očiju s visokim lukom obrva, no višeslojni preslik onemogućuje detaljniji uvid u potankosti forme.

Polikromija i naručitelji

Danas zatečeno stanje obiju skulptura prezentirano je u presliku, stoga se kakvoća i izgled izvorne slikarske zamisli ne mogu utvrditi bez cjelovitih konzervatorsko-restauratorskih zahvata. Na osnovi istražnih sondi na skulpturi Bogorodice s Djetetom, utvrđena su tri kronološka sloja preslika te je zaključeno da je izvorno skulptura bila u cijelosti pozlaćena, s mjestimično posrebrenim i žuto lazuriranim dijelovima. Potkrepljuje to i zapis kanonskog pohoda 1695. godine koji opisuje da je skulptura Bogorodice s Djetetom pozlaćena, kao i ostalih pet figura, za razliku od obojenja oltarne arhitekture koje nije pojedinačno naznačeno, nego se samo spominju kanonske tablice koje su „oslikane modrom bojom i na dijelovima pozlaćene“. Premda nije izriječno navedeno, oltari su vjerojatno bili istovjetne arhitektonske kompozicije, a moguće i polikromije. Budući da više ne postoje, nemoguće je sa sigurnošću utvrditi kako su bili oslikani, no datacija i lokalitet sugeriraju dvije vrste polikromije. Tako s jedne strane postoji mogućnost da su, izuzev kanonskih tablica, i plohe oltarne konstrukcije bile obojene modrom bojom (*caeruleo colore*), što je obilježje tzv. modro-zlatnih oltara koji su tijekom posljednjih desetljeća 17. te početkom 18. stoljeća bili omiljen izbor među narudžbama kanonika Zagrebačke biskupije.²¹ Prema analognim ali sačuvanim primjerima, modra boja bila je korištena za oslikavanje ploha retable, dok su ornamentalni motivi, kapiteli i dijelovi trabeacije bili pozlaćeni.²² Znakovita je opaska prigodom vizitacije 1696. godine kada je zapisano da je oltar sv. Antuna Padovanskog „oslikan crvenom i modrom bojom te dobro pozlaćen“. Može se pretpostaviti da je crvena boja bila korištena na stupovima, na osnovi komparativnog i restauriranog primjera glavnog oltara kapele sv. Benedikta u Stupniku iz vremena oko 1699. godine, na kojem su u središnjoj zoni ovoga modro-zlatnog retable raspoređeni crveno lazurirani tordirani stupovi optočeni pozlaćenim akantovim granama.²³ S druge strane, ostaje otvoreno pitanje je li oltar bio oslikan u manirističkom duhu tzv. šarenog stila, koji se u ruralnim sredinama zadržao i na izmaku 17. stoljeća, poput glavnog oltara kapele sv. Ivana Krstitelja u obližnjem Buševcu (sljedbenici Johannesa Komersteinera, 1696.).²⁴ S obzirom na poziciju Novog Čiča u okolici Zagreba, ali i uvriježen običaj toga doba da je „koncept kolorita odabir naručitelja, a ne slikara i, pogotovo, kipara“,²⁵ ni takvo koloristički zakašnjelo

rješenje na oltarima u Novom Čiču nije posve isključeno. Tim više što sačuvani natpisi s bočnih oltara u Novom Čiču ne navode imena kaptolskog klera, nego imena lokalnih naručitelja i dobročinitelja iz turopoljskog kraja, u prvom redu župnika Ivana Jurčića (u službi župnika u Čiču od 1692. do 1709. godine) i crkvenih starješina: Matija Kirin, Gašpar Pavlič, Marko Celjak, Franjo Čačić te Ivan Sabarić. Možda je određeni utjecaj odigrala i obitelj grofova Erdödy koji su imali patronat nad župom i bili vlasnici imanja Selin (Novo Čiče).²⁶ S obzirom na to da je modro-zlatna bikromija postala zaštitni i vizualno prepoznatljiv znak naručiteljske djelatnosti Kaptola, možda su donatori iz manjih mjesta u zagrebačkoj okolici željeli podići oltare koji se koloritom ugledaju na oltare u zagrebačkoj katedrali. Međutim, ne samo da su im se približili oslikom, nego su na njima prepoznali i visoku kvalitetu kiparskog umijeća, te su, po svemu sudeći, angažirali i istog kipara – Johannesa Komersteinera, jednog od najizvrsnijih kipara (i stolara) posljednje četvrtine 17. stoljeća na području kontinentalne Hrvatske.

Johannes Komersteiner

O djelovanju Johannesa Komersteinera pisali su brojni istraživači, od najranijih Ivana Kukuljevića Sakcinskog,²⁷ Karla Weissa²⁸ i Ivana Krstitelja Tkalčića,²⁹ preko Gjura Szabe,³⁰ Anđele Horvat,³¹ Ljerke Gašparović,³² Ane Deanović³³ te Doris Baričević,³⁴ da izdvojimo tek nekoliko, a nizu istraživača u novije se vrijeme pridružuju Danko Šurek,³⁵ Ksenija Škarić³⁶ i Martina Wolff Zubović.³⁷ U Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu održana je od 10. ožujka do 17. travnja 2016. godine monografska izložba autorice Nele Tarbuk pod nazivom *Figura i ornament. Barok – Johannes Komersteiner i njegov krug*, na kojoj su prvi put objedinjena njegova djela ali i djela njegovih nasljednika. Opsežnim istraživanjima autorica izložbe razriješila je niz dotadašnjih nepoznanica, poput pretpostavljenog mjesta rođenja, novih atribucija i datacija. S obzirom na to da se Komersteiner u ugovorima potpisivao na njemačkom jeziku, naslućivalo se da je rodom iz germanskih zemalja. Nela Tarbuk iznijela je pretpostavku „da Komersteiner potječe iz Kitzbühla (sjeverni Tirol) odnosno Sankt Johanna gdje se u crkvenim matičnim knjigama prezime Komersteiner kontinuirano susreće od 16. st. nadalje.“³⁸ Već su ranija arhivska istraživanja utvrdila da je živio u Ljubljani od 1673. do dolaska u Zagreb 1687. godine, gdje ostaje

- 8 Johannes Komersteiner, Bogorodica s Djetetom, kraj 17. stoljeća, vjerojatno s nekog od oltara u zagrebačkoj katedrali, danas u Sisačkoj biskupiji (foto: Nikolina Oštarijaš, Hrvatski restauratorski zavod)

Johannes Komersteiner, Madonna and Child, late 17th century, probably from an altar in Zagreb cathedral, today Diocese of Sisak (photo: Nikolina Oštarijaš, Croatian Conservation Institute)

sve do smrti, oko 1695. godine.³⁹ No, kontakti sa Zagrebom uspostavljeni su još 1676. godine kada ga isusovci angažiraju za izradu (danas izgubljene) kamene skulpture sv. Franje Ksaverskog.⁴⁰ Njegov opus opsežan je i raznolik, a izuzev isusovačke crkve sv. Katarine,⁴¹ kapele sv. Martina u Vlačkoj ulici u Zagrebu⁴² ili vjerojatno župne crkve sv. Anastazije u Samoboru,⁴³ ponajviše je obogatio prostor zagrebačke stolnice, no sačuvano je tek šest oltara i to u fragmentarnom stanju, raseljenih po crkvama zagrebačke okolice ili muzejima, dok se drugim, možebitno njegovim oltarima, gubi svaki trag.⁴⁴ U zagrebačkoj katedrali stajala su i dva grba obitelji Erdödy iz 1692. i 1693. godine koja mu se pripisuju,⁴⁵ stoga je možda, zahvaljujući i tim ranije ostvarenim vezama s grofovskom obitelji, upravo on izabran za izradu novih oltara u crkvi u Novom Čiču pod njihovim patronatom. Oltar Majke Božje iz 1693. te oltar sv. Antuna Padovanskog iz 1695. godine u župnoj crkvi sv. Ivana Krstitelja u Novom Čiču, nastaju, dakle, pri kraju života Johannesesa Komersteinerera. Štoviše, oltar sv. Antuna Padovanskog možda čak možemo uvrstiti među njegova posljednja ostvarenja te nije isključeno da je oltar nastao već i krajem 1694. godine s obzirom na to da se prvi put spominje prilikom kanonskog pohoda početkom 1695. godine, odnosno 19. veljače. Skulpture sačuvane s ovih oltara zrcale sve odlike Komersteinerova rukopisa, premda su na skulpturama sv. Antuna Padovanskog te Djeteta Isusa vidljive manjkavosti zbog kojih ne treba isključiti i udio nekog od njegovih suradnika i pomoćnika. To su elegantne, profinjene figure suzdržanih gesta i otmjenog držanja unutar čvrsto zatvorenih obrisa, a stoje u tipičnim kontrapostnim stavovima koji oživljavaju pokrete tijela u S-linijama. Njihova usko priljubljena odjeća izbrazdana je naborima koji padaju u uvjerljivim potezima, dok se ispod naziru volumeni tijela. Komersteinerov biljeg prepoznajemo i u snažnim vratovima, pravilnim lijepim licima naglašene četvrtaste čeljusti s ovalnom bradom, markantnim nosovima između krupnih očiju i lukova obrva te mekim punašnim usnicama. Također, prisutna je i za njegov opus tipična modelacija dugačkih prstiju, mršavih i koščatih, te vrhovima s usječenim nožicama. Osobito je upadljiva sličnost novočičke Bogorodice s kipom *Bogorodice s Djetetom* (sl. 7) s oltara sv. Ladislava (1688.–1690.) iz zagrebačke katedrale,⁴⁶ prije svega u oblikovanju tijela i odjeće, koje je gotovo identičnog, samo zrcalno okrenutog rješenja – od

kontrapostnog stava na polumjesečevu srpu (ali bez zmijske u Novom Čiču), zatim haljine i ogrtača koji se na vrlo srodan način nabiru, s istovjetnom opuštenom, ukršteno preklopljenom maramom na prsima i trokutastim ovjesom u predjelu trbuha i prepona ispod kojih se ocrtavaju dijelovi tijela, poput srpasto povinutih nogu, izbačenog koljena i natkoljenice. Podudarnosti ovih figura ogledaju se i u načinu držanja Djeteta, u njihovim pojednostavljenim tjelesnim volumenima s prekrštenim nogama i neprirodno zakrenutim stopalima, a i dječja su im lica bliska po svojim karikaturnim fizionomijama. Očigledno se majstor poslužio istim, već provjerenim, rješenjem, možda čak i na zahtjev naručitelja koji su željeli u svojoj turopoljskoj crkvi ponoviti ljepotu kipa iz zagrebačke stolnice koji ih se zacijelo dojmio. Za razliku od tijela, lice Bogorodice u Novom Čiču čini se bliže nježnom licu skulpture Bogorodice s Djetetom (sl. 8) neznane provenijencije, a danas smještene u sisačkom Kaptolu,⁴⁷ no više pojedinosti nije moguće iščitati zbog slojeva preslika na obje skulpture. Čvrsto zatvoreni obrisi figure sv. Antuna Padovanskog, modelacija volumena tijela, kontrapostni položaj sa srpasto povinutom nogom te tipične crte lica karakteristike su o kojima je već bilo riječ i koje se ustrajno ponavljaju na gotovo svim Komersteinerovim figurama. Ilustrativni su i detalji poput šaka s tankim koščatim prstima, koje prizivaju u sjećanje svetačke figure s oltara zagrebačke katedrale, poput sv. Stjepana prvomučenika ili sv. Lovre s oltara sv. Emerika (1688.–1689.), a koji danas stoji u funkciji glavnog oltara kapele sv. Fabijana i Sebastijana u Vurotu, ili pak skulpture sv. Stanislava Kostke i sv. Alojzija Gonzage s oltara sv. Franje Borgije (1680.–1684.) u isusovačkoj crkvi sv. Katarine u Zagrebu. Služeći se morelijanskom metodom, s ovim posljednjim kipovima iz isusovačke crkve kip sv. Antuna Padovanskog, osim prstiju, dijeli srodnosti i po oblikovanju krupnih ušiju s mesnatim ušnim resicama. Pa ipak, zamjećuju se i nelogični detalji poput spoja vrata s ključnim kostima koji se ne nastavlja na liniju ramena, za što nije jasno je li rezultat uračunavanja perspektivnog skraćivanja figure koja stoji na povišenoj poziciji u niši retabla, ili nedostatka vještine, stoga se udio nekog od njegovih suradnika i pomoćnika ne može potpuno zanemariti. Ako buduća saznanja ne utvrde drugačije, ovo bi ujedno bio jedini sačuvani primjer figure ovoga franjevačkog sveca u ikonografskoj paleti Komersteinerova opusa.⁴⁸

Skulpture Bogorodice s Djetetom i sv. Antuna Padovanskog jedini su tragovi nekadašnjeg inventara župne crkve sv. Ivana Krstitelja u Novom Čiču na izmaku 17. stoljeća, a uzorna izvedba te majstorstvo oblikovnih obilježja upućuju na to da se mogu pridružiti djelima Johanna Komersteinera i njegove radionice.

BILJEŠKE

- 1 U najranijem popisu župa Zagrebačke biskupije 1334. godine arhidakon Ivan Gorički zapisuje je pod nazivom „Ecclesia sancti Johannis baptiste de Selin“. Selin (Želin) ostat će još od 1217. godine česti naziv lokaliteta Novo Čiče. EMILIJ LASZOWSKI, uz suradništvo Janka Barlèa, *Povijest plem. općine Turopolja nekoć Zagrebačko polje zvane. II. Općinske uredbe, povijest crkvi i odnosi nekih crkvenih redova prema općini turopoljskoj*, Tiskom Antuna Scholza, Zagreb, 1911., 253; METOD HRG, *Ubikacija nekih župa Zagrebačke biskupije iz XIV. stoljeća*, Croatia Christiana periodica, 1 (1977.), 55.
- 2 Župnik Franjo Batić (obavljao službu župnika od 1867. do 1885.) zapisao je u župnoj spomenici godinu izgradnje nove crkve oko 1869. godine. *Liber [...] Memorabilium [...] Čičem [...] ab 1844 [...]*, 1869., 8.
U novije je vrijeme Jasmina Jergovski iscrpno obradila sakralnu baštinu župe i njezinih područnih kapela. Članak *Sakralna baština župe sv. Ivana Krstitelja u Novom Čiču* iz 2007. godine prerađen je i proširen tekst diplomskog rada koji je Jergovski obradila 2006. godine na Filozofskom fakultetu. JASMINA JERGOVSKI, *Sakralna baština župe sv. Ivana Krstitelja u Novom Čiču*, Croatia Christiana periodica, 59 (2007.), 110-111, 122-125.
- 3 U župnoj spomenici 1865. godine župnik Marko Rusak (župnik od 1844. do 1867. godine) zabilježio je tada još vidljiv tekst na glavnom oltaru iz 1718. godine koji je glasio: DIE II XBRIS POSONII ANNO 1718 IN HON. STI. E. M. DUC. A SUI PATR. CO EM. ERDÓDDY SUÆ MATTIS COL.ON.ET CONF. COSTAN AC IESEN. V SUPR. COMMENDANS FIE. CURAVIT. *Liber [...] Memorabilium [...] Čičem [...] ab 1844 [...]*, 1865., 5. Usp. također JASMINA JERGOVSKI (bilj. 2), 117.
Taj je glavni oltar prvo 1876. godine zamijenjen novim (majstor Aloys Wagmeister iz Tirola), da bi već 1901. ustupio mjesto novom, današnjem, koji je izradio stolar fra Kajetan Kuhanec (Donji Kraljevec, 1861. - Ilok, 1941.) prema nacrtima arhitekta Hektora Wilhelma Friedricha Maria von Eckhela (Trst, 1855. - Zagreb, 1934.). *Liber [...] Memorabilium [...] Čičem [...] ab 1844 [...]*, 1869., 40; JASMINA JERGOVSKI (bilj. 2), 116-118.
- 4 *Liber [...] Memorabilium [...] Čičem [...] ab 1844 [...]*, 1897., 32. Usp. također JASMINA JERGOVSKI (bilj. 2), 113.
Ljudevit Knežić (župnik od 1885. do 1908. godine) dodaje da su žrtvenici podignuti o zajedničkom trošku kneza Thurn und Taxis (koji su od obitelji Erdödy preuzeli patronicij župe), župnika i župljana. *Liber [...] Memorabilium [...] Čičem [...] ab 1844 [...]*, 1897., 33.
- 5 *Liber [...] Memorabilium [...] Čičem [...] ab 1844 [...]*, 1869., 9. Usp. također JASMINA JERGOVSKI (bilj. 2), 113.
- 6 U vrijeme službovanja župnika Ljudevita Knežića uslijedila je velika obnova od 4. kolovoza 1886. do 28. siječnja 1887. godine kada su, između ostalog, „sva tri oltara pregrađena prema arhitektonici crkve“. *Liber [...] Memorabilium [...] Čičem [...] ab 1844 [...]*, 1887., 18. Usp. također JASMINA JERGOVSKI (bilj. 2), 113.
- 7 *Liber [...] Memorabilium [...] Čičem [...] ab 1844 [...]*, 1869., 8. Usp. JASMINA JERGOVSKI (bilj. 2), 113.
Zahvaljujem dr. sc. Šimi Demu na pomoći pri odgonetavanju nečitkih riječi.
Ime Fra. Chachich skraćeno je od Franciscus Chachich koji je zapisan u Računima crkvenih starješina (*Ratio Aediorum*) prigodom kanonskih vizitacija. Usp. Nadbiskupski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije (dalje: NAZ, KV), Arhidakonat Katedrala, Protokol 50/VI, 1692., 119; 50/VI, 1693., 297; 51/VII, 1696., 21.
- 8 O oltaru Navještenja Marijina arhidakon Nedelko 23. siječnja 1692. godine bilježi: „Ad cornu evangelii est altare muratum non consecratum, supra quod est aliud altare ligneum in quo est imago Annunciationis Beatae Virginis Mariae cum suis circumferentiis ornamentis pictis et modice inauratis.“ (Na strani evanđelja jest zidani oltar, neposvećen, iznad kojeg je drugi drveni oltar na kojem se nalazi prikaz Navještenja Blažene Djevice Marije sa svojim uokolo postavljenim ukrasima, oslikanim i umjereno pozlaćenim.). NAZ, KV, Arhidakonat Katedrala, Protokol 50/VI, 1692., 118. Prijepis i prijevod: Martina Kolarec.
Oltar pod titularom Navještenja Marijina poimence se spominje prilikom pohoda 1649. godine, zajedno s glavnim oltarom i drugim bočnim oltarom sv. Fabijana i Sebastijana. NAZ, KV, Arhidakonat Katedrala, Protokol 2/II, 1649., 24.
- 9 NAZ, KV, Arhidakonat Katedrala, Protokol 50/VI, 1693., 296: „... altare verum noviter erectum ad cornu evangelii Beatae Virginis Mariae opere arculario factum, deauratum, in medio statua lignea Beatae Virginis deaurata, inter statuas Sanctarum Barbarae et Catharinae, ac etiam in superiori [nečitko] in medio statua Sancti Francisci Xaverii et Sancti Jacobi apostoli.“ Prijepis i prijevod: Martina Kolarec.
- 10 Arhidakon Šimun Juda Zidić bio je župnik od 1680. do 1682. godine u susjednoj župi sv. Jurja u Starom Čiču te je dužnost kanonskih vizitacija po turopoljskom kraju obavljao s osobitom revnošću. Nakon što je zamijenio arhidakona Nedelka po njegovoj smrti, postao je arhidakon katedralni, a 1698. postao je predstavnikom čazmanskog kaptola. EMILIJ LASZOWSKI (bilj. 1), 291.
- 11 NAZ, KV, Arhidakonat Katedrala, Protokol 51/VII, 1695., 38-39: „Habetur item in hac ecclesia aliud altare minus, in corpore ecclesiae depositum ad cornu evangelii tituli Beatae Virginis, muratum, non consecratum. Quod ornatur honestis tabulis operis arcularii et sculptorii, caeruleo colore pictis et in partibus inauratis. In medio in inferiori positura habetur statua Magnae Matris sculpta et deaurata et ex partibus interpositis columnis statuae sculptae et deauratae Sanctissimae Catherinae et Barbarae Virginis et Martyris. In superiori vero positura in medio habetur statua sculpta et picta Sancti Francisci Xaverii. Ex partibus vero interpositis columnis statua sculpta et deaurata Salvatoris nostri et Sancti Joannis Evangelii. Coeterum ornatur hoc altare crucifixo ligneo, candelabris ligneis quattuor, mappis requisitis et antipendio in tela picto.“ Prijepis i prijevod: Martina Kolarec.
- 12 Materijal/tehnika: drvorezbareno, polikromirano, pozlaćeno, repolikromirano. Dimenzije: 105 × 49 × 29 cm.
- 13 Župnik Ljudevit Knežić zabilježio je 1887. godine: „Stari žrtvenik B. D. M. i sv. Antuna tako trošni bijaše da se je mogla samo od svakoga glavna slika upotrebiti.“ Budući da zapisi kanonskih pohoda opetovano nabrajaju samo skulpture (*statua*) te da bočni oltari nisu ni u jednom opisu imali slike na platnu, za pretpostaviti je da se „slika“ ipak odnosi na kipove zaštitnika, odnosno da je izraz korišten u svom proširenom značenju, lik ili prikaz. *Liber [...] Memorabilium [...] Čičem [...] ab 1844 [...]*, 1887., 18.
Velika je šteta što se nije sačuvao zapis kanonskog pohoda arhidakona Stanislava Pepelka iz 1741. godine koji je, kako ističu naredne vizitacije, sadržavao podrobnije opise – nedostaju listovi upravo o župnim crkvama u Starom i Novom Čiču. Usp. NAZ, KV, Arhidakonat Katedrala, Protokol 55/XI, 1741.
Tako, na primjer, arhidakon Adam Antun Čegetek prigodom idućeg pohoda 1746. godine opisuje: „Atria in ecclesia tria, majus in sanctuario Sancti Joannis Baptistae, secundum ad cornu evangelii in corpore Beatae Virginis Mariae, tertium ad cornu epistolae Sancti Antonii Paduani, duo etiam in atrio ad cornu evangelii quidem Sancti Emerici, ad epistolae

- vero Sanctae Helenae. (...) Altaria praemissa omnia sunt opere statuarii sculptoris deaurata decolorata, aliunde in visitatione fundamentali anni 1741. descripta.“ (U crkvi se nalaze tri oltara. Glavni je oltar sv. Ivana Krstitelja u svetištu, drugi je na strani Evanđelja, u lađi, Blažene Djevice Marije, treći je na strani poslanice sv. Antuna Padovanskog, a još dva su oltara u atriju, na strani Evanđelja sv. Emerika, a na strani poslanice sv. Helene. (...) Svi su prethodno spomenuti oltari stolarske i kiparske izrade, pozlaćeni, obojeni, i opisani drugdje, u temeljnoj vizitaciji iz 1741. godine.). NAZ, kv, Arhidakonat Katedrala, Protokol 57/XIII, 1746., 217–218. Prijepis i prijevod: Martina Kolarec.
- 14 *Liber [...] Memorabilium [...] Čičem [...] ab 1844 [...]*, 1887., 18.
Tom je prilikom slikar August Posilović (Ivanić Grad, 1846. – Zagreb, 1935.) cjelovito ukrasio crkvu zidnim oslikom. Druga veća obnova, tijekom koje je možda izvedeno repolikromiranje skulptura, uslijedila je 1938. godine kada je Lovro Širnik (Šiška kod Ljubljane, 1887. – Trški Vrh, 1952.), slikar iz Krapine, oslik popravio i proširio novim scenskim prikazima, a oltare „obnovio“. Međutim, što je ta obnova uključivala, nije precizirano. *Liber [...] Memorabilium [...] Čičem [...] ab 1844 [...]*, 1938., 80; JASMINA JERGOVSKI (bilj. 2), 113, 120–125.
- 15 Ovaj je prikaz „ikonografski određen simbiozom prikaza Marije Kraljice (*Regina coeli*) i Bezgrješne (*Immaculate*)“. JASMINA JERGOVSKI (bilj. 2), 114.
Usp. BRANKO FUČIĆ, „Bezgrešno začecje“, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, (ur.) Anđelko Badurina, Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1979., 164–165.
- 16 Usp. HRVOJE GREGORIĆ, *Bogorodica s Djetetom Isusom, drvena polikromirana skulptura, RKT Župa Sv. Ivan Krstitelj, Novo Čiče, Izvještaj istražnih radova*, Zagreb, lipanj 2014.
- 17 *Liber [...] Memorabilium [...] Čičem [...] ab 1844 [...]*, 1865., 5; 1869., 8–9. Usp. također JASMINA JERGOVSKI (bilj. 2), 113.
Ion. Sab. skraćeno je ime jednog od crkvenih starješina koji je u Računima crkvenih starješina (*Ratio Aediorum*) prigodom kanonskih pohoda zabilježen punim imenom Ioannes Sabbarich (ili Sabarich). NAZ, kv, Arhidakonat Katedrala, Protokol 51/VII, 1695., 42; 1696., 21.
- 18 NAZ, kv, Arhidakonat Katedrala, Protokol 51/VII, 1695., 39: „Habetur item in hac ecclesia in corpore eiusdem ad cornu epistolae depositum tertium altare minus, muratum, non consecratum, tituli Sancti Antonii Paduani, quod ornatur honestis et eleganter elaboratis tabulis et cifris ac columnis operis arcularii et sculptorii nondum pictis. In medio in inferiori positura habetur statua Sancti Antonii Paduani sculpta nondum picta. Ex partibus autem interpositis columnis similiter nondum pictis habentur statuae Sancti Petri et Pauli apostolorum sculptae et nondum pictae. In superiori vero positura in medio habetur statua sculpta Sancti Sebastiani nondum picta et ex partibus statuae sculptae Sanctissimi Josephi et Joachimi Confessoris interpositis columnis etiam nondum pictis. In sumitate vero habetur statua sculpta Sancti Michaelis archangeli cum angelis duobus ex partibus etiam nondum pictis. Coeterum ornatur hoc altare crucifixo ligneo, candelabris ligneis quattuor, mappis requisitis et antependio in tela picto.“ Prijepis i prijevod: Martina Kolarec.
- 19 NAZ, kv, Arhidakonat Katedrala, Protokol 51/VII, 1696., 19: „Altare minus sancti Antonii Paduani esset depictum colore rubro et caeruleo, bene inauratum.“ Prijepis i prijevod: Martina Kolarec.
- 20 Materijal/tehnika: drvorezbareno, polikromirano, pozlaćeno, repolikromirano. Dimenzije: 104 × 38 × 35 cm.
- 21 Ksenija Škarić iznosi mišljenje o razlozima takvog odabira: „Premda se spoj modre boje i pozlate nadovezuje na gotičku i renesansnu tradiciju, oltari izgledaju posve suvremeno, jer su jasne kompozicije usmjerene na obuhvat cjeline. Citiranje starih oblika nalazimo i u detaljima ukrašavanja površine. Na oltarima s kraja 17. stoljeća srećemo, primjerice, iz papira izrezane pozlaćene zvjezdice na modroj podlozi, što je tehnika naslijeđena iz gotičke tradicije. (...) Sjetimo li se da se zvjezdano nebo nalazilo i na nišama Ackermannova oltara iz 1632. godine, shvatit ćemo do koje su se mjere kanonici trudili ostvariti prepoznatljivost i pokazati kontinuitet pri uređenju svoje katedrale. Ovo se ne može objasniti pukim smještene na vanjskom obrubu kulturnog prostora. U istom gradu već su dugo prisutni crno-zlatni oltari koji su im bili dobro poznati, a stil novonaručenih oltara je bio bez sumnje barokan. Puno je vjerojatnije da su takvi oltari naručivani s jasnom namjerom da se pokaže da u Zagrebu kao središtu Banske Hrvatske postoji tradicija koja nije prekinuta, za razliku od ne tako dalekih prostora pogodnih iseljavanjem sredinom i osobito krajem 16. stoljeća kada je granica Osmanskog carstva prišla nadomak Zagrebu. Tako je, kao i kod crno-zlatnih isusovačkih oltara, polikromija odigrala ulogu nijeme, ali prepoznatljive političke poruke njezinih naručitelja. Pri tome je prva na stijegu vješala internacionalnu snagu protureformacije, a druga nacionalnu ukorijenjenost.“ KSENIJA ŠKARIĆ, *Polikromija i polikromatori oltara 17. i 18. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014., 146.
- 22 Sačuvani modro-zlatni oltari jesu, primjerice, oltari rađeni za zagrebačku katedralu poput oltara Majke Božje (1686.–1688.) i oltara sv. Ladislava (1688.–1690.), ugovorena djela stolara Matthiasa Erlmona, kipara Johanna Komersteinera i slikara Bernarda Bobića i Joannesa Eisenhorta (danas su fragmentirani te muzealizirani), zatim oltar sv. Emerika (1689.) koji je danas u funkciji glavnog oltara kapele sv. Fabijana i Sebastijana u Vurotu (kipar Johannes Komersteiner, slikar Johan Rosman), oltar sv. Marije Magdalene (1684.) i oltar sv. Roka (1680-ih) danas u kapeli sv. Petra u Gotalovcu (kipar Johannes Komersteiner, slikar Bernardo Bobić), ili pak oltar sv. Jeronima (1691.) danas u funkciji glavnog oltara u crkvi sv. Marka u Jakuševcu (kipar Johannes Komersteiner, neznani slikar). Srodne polikromije jest i glavni oltar (1702.) župne crkve sv. Barbare u Gornjem Vrapču, pripisan Komersteinerovim nasljednicima. Nela Tarbuk spominje da je i glavni oltar (1693.) kapele sv. Martina u Vlaškoj ulici u Zagrebu (Johannes Komersteiner) bio pozlaćen i mjestimice obojen plavom bojom. Usp. KSENIJA ŠKARIĆ (bilj. 21), 146–152; NELA TARBUK, *Kipar Johannes Komersteiner i njegov krug*, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2016., 51–67, 97.
- 23 Konzervatorsko-restauratorska istraživanja utvrdila su da je bila riječ o posebnim dijelovima s crvenim lazurama. Cjeloviti konzervatorsko-restauratorski radovi na glavnom oltaru kapele u Stupniku okončani su 2015.–2016. godine, a izvodila ih je radionica RE-Dizajn iz Zagreba (Gordana Grim Hundić).
- 24 Usp. KSENIJA ŠKARIĆ (bilj. 21), 90–94; NELA TARBUK (bilj. 22), 127–132.
- 25 Škarić tumači: „U prilog tezi da je koncept kolorita odabir naručitelja, a ne slikara i, pogotovo, kipara, govori i činjenica da su oltari koji se povezuju sa Zagrebačkom biskupijom obojeni modro, dok su oni u isusovačkoj crkvi Svete Katarine redom ‘crni’, odnosno obojeni u imitaciju ebanovine“, te zaključuje: „čini se da su kanonici zagrebačke Katedrale bili osobito skloni modro-zlatnoj bikromiji oltara, koja se

- nastavlja na gotičku i renesansnu tradiciju polikromiranja.“ KSENJA ŠKARIĆ, „*Caeruleum*“ na oltarima Johanna Komersteinera, Portal, 1 (2010.), 154, 157.
- Istražni radovi koje je Ksenja Škarić provela na izabranim modro-zlatnim retablama utvrdili su da je riječ o pigmentu „smalt (kalijevo silikatno staklo obojeno u plavo kobaltnim oksidom) koji je nakon petnaestog stoljeća često korišten.“ Ibid., 156.
- 26 Laszowski navodi da je 1692. godine vlastelin imanja Selin (Novo Čiče) bio Franjo Erdödy, kapetan petrinjski. Usp. EMILIJ LASZOWSKI (bilj. 1), 309.
- 27 IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Prvostolna crkva zagrebačka*, Tiskom Narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1856., 23, 29; IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, sv. III, Tiskom Narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1859., 194-195.
- 28 KARLO WEISS, *Der Dom zu Agram*, Wien, 1860.
- 29 IVAN KRSTITELJ TKALČIĆ, *Prvostolna crkva zagrebačka: nekoč i sada*, Knjigotiskara Karla Albrechta, Zagreb, 1885., 60-61, 69-70.
- 30 GJURO SZABO, *O oltarima u našim crkvama*, Narodna starina, 2/6 (1923.), 219, 221.
- 31 ANDELA HORVAT, *Između gotike i baroka. Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb, 1975., 398, 409.
- 32 LJERKA GAŠPAROVIĆ, *Drveni oltarni retabli XVII. stoljeća na području sjeverozapadnog dijela Banske Hrvatske*, magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 1965.; LJERKA GAŠPAROVIĆ, *O aktinosti Ivana Komersteinera u Hrvatskoj*, Peristil, 18-19 (1975.), 61-90.
- 33 ANA DEANOVIĆ, *Unutarnjost katedrale*, u: ANA DEANOVIĆ, ŽELJKA ČORAK, NENAD GATTIN, *Zagrebačka katedrala*, Globus, Zagreb, 1988., 78-79.
- 34 DORIS BARIČEVIĆ, *Barokno kiparstvo u isusovačkim crkvama u Hrvatskoj*, u: Isusovci u Hrvata: zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija „Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata“, (ur.) Vladimir Horvat, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb - Hrvatski povijesni institut, Beč, 1992., 415-421; DORIS BARIČEVIĆ, *Barokna skulptura na Gradecu*, u: IVAN KAMPUŠ, LUJO MARGETIĆ, FRANJO ŠANJEK, *Zagrebački Gradec 1242.-1850.*, Grad Zagreb, Zagreb, 1994., 345-347; DORIS BARIČEVIĆ, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Školska knjiga, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2008., 63-77; DORIS BARIČEVIĆ, *Pojava ranog baroka u kiparskim djelima Ivana Komersteinera*, u: Akademski crkva sv. Katarine u Zagrebu, (ur.) Katarina Horvat-Levaj, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2011., 167-175.
- 35 DANKO ŠOUREK, *Donatorska i naručiteljska djelatnost zagrebačkoga kanonika Ivana Znike*, Tkalčić. Godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije, 9 (2005.), 327-410.
- 36 KSENJA ŠKARIĆ (bilj. 21), 151-160.
- 37 MARTINA WOLFF ZUBOVIĆ, *Podrijetlo oltara sv. Marije Magdalene i sv. Roka iz kapele sv. Petra u Gotalovcu*, Portal, 1 (2010.), 143-150.
- 38 NELA TARBUK (bilj. 22), 17.
- 39 Doris Baričević iznosi ovu pretpostavku na osnovi zapisa u poreznom registru (*Regestum taxae Civium Areae V. Capituli Agrabiensis*) gdje se spominje „udovica Ivana kipara“ (*relicta Joannis Piltavar*) koja je živjela na Potoku (današnja Tkalčićeva ulica) i platila porez za 1695. godinu. Na tom je zemljištu 1694. godine naveden kipar Ivan *Piltavar* kao uplatitelj poreza. DORIS BARIČEVIĆ (bilj. 34, 1994.), 346. Usp. također NELA TARBUK (bilj. 22), 117, 165, 168.
- 40 Na potvrdi za izradu kipa vlastoručno se potpisao *Johannes Komersteiner, Bildhauer Laybach*. Usp. ZLATKO HERKOV, *Grada za povijest umjetnosti: (iz spisa zagrebačkih isusovaca iz XVII stoljeća)*, Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1-2 (1962.), 77; LJERKA GAŠPAROVIĆ (bilj. 32, 1975.), 62; DORIS BARIČEVIĆ (bilj. 34, 1994.), 345.
- 41 DORIS BARIČEVIĆ (bilj. 34, 2011.), 167-175.
- 42 Nela Tarbuk ubicirala je kipove biskupa sv. Augustina (HPM 32193) i sv. Kvirina (HPM 32170) u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu (otkupljeni su 1992. godine iz privatnog posjeda), iznijevši pretpostavku da potječu s glavnog oltara u kapelici sirotišta u Vlaškoj Vesi. NELA TARBUK (bilj. 22), 84, 97.
- 43 U Samoborskom muzeju pohranjene su skulpture sv. Margarete (inv. br. 654) i sv. Marije Magdalene (inv. br. 653) koje vjerojatno potječu iz župne crkve sv. Anastazije u Samoboru, a u kojima odjekuju srodnosti s Komersteinerovim ostvarenjima. Izrijekom se prvi put spominju prilikom kanonskog pohoda 11. siječnja 1685. godine kada se opisuje novopostavljeni (ali još neposvećen) bočni oltar sv. Josipa. U sredini je bila slika Majke Božje i Rođenja Kristova, koju prate kipovi sv. Katarine i sv. Marije Magdalene s jedne, a sv. Margarete i sv. Ivana s druge strane u donjem dijelu. Na gornjem je katu u sredini slika sv. Josipa s ljljanom i Kristom, a sa strane kipovi sv. Jurja i sv. Martina. NAZ, KV, Arhidakonat Katedrala, Protokol 48/IV, 1685., 6. Prijevod: Irena Bratičević.
- Nela Tarbuk, međutim, iznosi mišljenje da „uza sve sličnosti kipova ovih svetica s kipovima nastalim pod Komersteinerovim dlijetom, ne bi se moglo tvrditi da su svetece njegov rad.“ NELA TARBUK (bilj. 22), 89, 91.
- 44 Nela Tarbuk nabraja: „Od ostalih katedralnih oltara koji bi došli u obzir kao Komersteinerov rad, a nisu se sačuvali, bio bi oltar sv. Jakoba podignut sredstvima trgovca Leonarda Milpochera, koji je izgleda bio posljednik između Komersteinera i kaptolskih premeta naručitelja oltara. Oltar Svih Svetih iz 1694. godine, oltar sv. Ursule iz 1693. godine, možda i oltar sv. Triju kraljeva, oltar sv. Apostola Petra i Pavla te oltar Rođenja Kristova iz 1692. godine mogli bi se također pripisati Johannesu Komersteineru.“ NELA TARBUK (bilj. 22), 168.
- 45 Riječ je o grbu obitelji Erdödy (1692.) koji je danas pohranjen u Hrvatskom povijesnom muzeju te grbu bana Nikole III. Erdödyja (1693.) postavljenom na zidu apside južne lade. Usp. IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI (bilj. 27, 1856.), 31-32; SNJEŽANA PAVIČIĆ, *Sakralno kiparstvo*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 2003., 87-88; NELA TARBUK (bilj. 22), 96.
- 46 Kip Bogorodice s Djetetom (visina 220 cm), inv. br. MUO 13812.
- 47 Izvorni smještaj ove skulpture nije sa sigurnošću utvrđen, a Nela Tarbuk iznosi pretpostavku da možda potječe s jednog od oltara iz zagrebačke katedrale objašnjavajući da bi „u obzir eventualno došao oltar Svih Svetih iz 1694. godine koji je darovao kanonik Stjepan Dojčić, a bio je postavljen u sjevernu kapelu sv. Ladislava kralja na sjeverni zid. (...) Drugu mogućnost pruža opis katedralne kapele sv. Ivana Krstitelja gdje je navedeno da je kip Bl. Dj. Marije, stajao na zidu iznad ulaza u kapelu.“ NELA TARBUK (bilj. 22), 88-89.
- 48 Primjerice, pretpostavlja se da je Komersteiner radio neke od oltara u župnoj crkvi sv. Anastazije u Samoboru, a u ovom je kontekstu osobito zanimljiv bočni oltar sv. Fabijana i Sebastijana koji se spominje 1685. godine. Vizitator opisuje da još nisu postavljene oltarne pale, nego samo kipovi - dolje s desne strane jest kip sv. Roka, a s lijeve sv. Fabijana; na atici također još nema slike u sredini, a bočno su kipovi sv.

Franje Ksaverskog i sv. Antuna Padovanskog. Usp. NAZ, KV, Arhidakonat Katedrala, Protokol 48/IV, 1685., 6. Prijevod: Irena Bratičević.

Kip sv. Roka koji se spominje na oltaru možda je istoimeni kip pohranjen u Samoborskom muzeju (inv. br. 651) na kojem se također ocrtavaju karakteristike Komersteinerova dlijeta.

REFERENCES

- DORIS BARIČEVIĆ, *Barokno kiparstvo u isusovačkim crkvama u Hrvatskoj*, in: Isusovci u Hrvata: zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija "Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata", (ed.) Vladimir Horvat, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb – Hrvatski povijesni institut, Beč, 1992, 415–421.
- DORIS BARIČEVIĆ, *Barokna skulptura na Gradecu*, in: IVAN KAMPUŠ, LUJO MARGETIĆ, FRANJO ŠANJEK, *Zagrebački Gradec 1242.–1850.*, Grad Zagreb, Zagreb, 1994, 343–368.
- DORIS BARIČEVIĆ, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Školska knjiga, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2008.
- DORIS BARIČEVIĆ, *Pojava ranog baroka u kiparskim djelima Ivana Komersteinera*, in: Akademski crkva sv. Katarine u Zagrebu, (ed.) Katarina Horvat-Levaj, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2011, 167–175.
- ANA DEANOVIĆ, *Unutarnost katedrale*, in: ANA DEANOVIĆ, ŽELJKA ČORAK, NENAD GATTIN, *Zagrebačka katedrala*, Globus, Zagreb, 1988, 77–84.
- BRANKO FUČIĆ, "Bezgrešno začecje", *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, (ed.) Anđelko Badurina, Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1979, 164–165.
- LJERKA GAŠPAROVIĆ, *Drveni oltarni retabli XVII. stoljeća na području sjeverozapadnog dijela Banske Hrvatske*, MSc Thesis, Filozofski fakultet, Zagreb, 1965.
- LJERKA GAŠPAROVIĆ, *O aktivnosti Ivana Komersteinera u Hrvatskoj*, Peristil, 18–19 (1975), 61–90.
- HRVOJE GREGORIĆ, *Bogorodica s Djetetom Isusom, drvena polikromirana skulptura, RKT Župa Sv. Ivan Krstitelj, Novo Čiče, Izvještaj istražnih radova*, Zagreb, June 2014.
- ZLATKO HERKOV, *Građa za povijest umjetnosti: (iz spisa zagrebačkih isusovaca iz XVII stoljeća)*, Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1–2 (1962), 62–80.
- ANĐELA HORVAT, *Između gotike i baroka. Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb, 1975.
- METOD HRG, *Ubikacija nekih župa Zagrebačke biskupije iz XIV. stoljeća*, Croatica Christiana periodica, 1 (1977), 47–61.
- JASMINA JERGOVSKI, *Sakralna baština župe sv. Ivana Krstitelja u Novom Čiču*, Croatica Christiana periodica, 59 (2007), 105–142.
- IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Prvostolna crkva zagrebačka*, Tiskom Narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1856, URL: <https://digitalnezbirke.kgz.hr/?object=info&id=19104>
- IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Vol. III, Tiskom Narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1859.
- EMILIJ LASZOWSKI, cooperation Janko Barlè, *Povijest plem. općine Turopolja nekoć Zagrebačko polje zvane. II. Općinske uredbe, povijest crkvi i odnosi nekih crkvenih redova prema općini turopoljskoj*, Tiskom Antuna Scholza, Zagreb, 1911.
- SNJEŽANA PAVIČIĆ, *Sakralno kiparstvo*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 2003.
- GJURO SZABO, *O oltarima u našim crkvama*, Narodna starina, 2/6 (1923), 217–239.
- KSENIJA ŠKARIĆ, "Caeruleum" na oltarima Johannesa Komersteinera, Portal, 1 (2010), 151–160.
- KSENIJA ŠKARIĆ, *Polikromija i polikromatori oltara 17. i 18. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, PhD Thesis, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014.
- DANKO ŠOUREK, *Donatorska i naručiteljska djelatnost zagrebačkoga kanonika Ivana Znike*, Tkalčić. Godišnjak Društva za povijesnicu Zagrebačke nadbiskupije, 9 (2005), 327–410.
- NELA TARBUK, *Kipar Johannes Komersteiner i njegov krug*, exhibition catalogue, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2016.
- IVAN KRSTITELJ TKALČIĆ, *Prvostolna crkva zagrebačka: nekoć i sada*, Knjigotiskara Karla Albrechta, Zagreb, 1885.
- KARLO WEISS, *Der Dom zu Agram*, Wien, 1860.
- MARTINA WOLFF ZUBOVIĆ, *Podrijetlo oltara sv. Marije Magdalene i sv. Roka iz kapele sv. Petra u Gotalovcu*, Portal, 1 (2010), 143–150.

ARCHIVAL SOURCES

- Nadbiskupski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije (NAZ, KV)
- Arhidakonat Katedrala, Protokol 2/II, 1649.; Protokol 48/IV, 1685.; Protokol 50/VI, 1692., 1693.; Protokol 51/VII, 1695., 1696.; Protokol 55/XI, 1741.; Protokol 57/XIII, 1746.
- Župna spomenica Novo Čiče, *Liber [...] Memorabilium [...] Čičem [...] ab 1844 [...]*, 1865., 1869., 1887., 1897., 1938.

SUMMARY

New Contributions to the Oeuvre
of Johannes Komersteiner

In 1897, the parish church of St John the Baptist in Novo Čiče was adorned by historicist side altars which replaced at the time already deteriorated late 17th-century retables. Evidence of their existence is preserved in records of canon visitations, as well as in the parish chronicle which contains the parish priest's transcriptions of inscriptions (probably from altar predellas) stating the names of their respective patrons and years of construction. These archival records have so far been regarded the only traces of their existence; however, written testimonies are complemented by preserved and previously unstudied wooden painted and repainted sculptures representing the saints the altars were dedicated to: the Madonna and Child from the Altar of Our Lady erected in 1693 and St Anthony of Padua from the saint's altar erected in late 1694 or early 1695. The construction of the side altars was financed by the parish priest and church elders, and possibly endorsed by the noble family of Counts Erdödy who held right of patronage of the parish of Novo Čiče (Selin). It seems certain that the patrons entrusted the commission to one of the best sculptors and woodworkers of the second half of the 17th century in northern Croatia, Johannes Komersteiner (Kitzbühel/Sankt Johann in Tirol, first half of the 17th century – Zagreb, c. 1695). The side altars of the parish church in Novo Čiče were produced towards the end of the artist's life, but the high-quality modelling and exemplary handling suggest that his skills did not diminish, so that the preserved sculptures exhibit all characteristics of Komersteiner's sculptural expression. These elegant figures marked by moderate, graceful movements contained in firmly shaped contours stand in distinctive *contrapposto*, while the rugged surface of clinging drapery emphasises the volume of their bodies. Well-formed, pretty faces on wide necks are framed by right-angled jaw lines with prominent oval chins and wreaths of combed hair locks, with imposing noses between large eyes and eyebrow arches. Striking similarities can be found between the figure of the Madonna and Child and the same group from the Altar of St Ladislav (1688-1690) formerly in Zagreb cathedral, especially in modelling of both bodies and draperies which appear almost identical, but inverted in direction. The sculpture of St Anthony of Padua displays certain inconsistencies, which make it impossible to exclude the participation of Komersteiner's workshop assistants or collaborators in its execution.

Dr. sc. MARTINA OŽANIĆ diplomirala je povijest umjetnosti i engleski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2004. godine, a od 2005. radi u Konzervatorskom odjelu u Zagrebu Ministarstva kulture RH na poslovima konzervatorice za pokretna kulturna dobra. Doktorski rad na temu *Atektonsko građeni oltari 18. stoljeća na području sjeverozapadne Hrvatske* obranila je 2017. godine na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Fokus njezina znanstvenog interesa jest kiparstvo i arhitektura 17. i 18. stoljeća na području kontinentalne Hrvatske.

MARTINA OŽANIĆ, PhD received her MA in Art History and English Language and Literature from the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb in 2004. She has been employed at the Conservation Department of the Ministry of Culture in Zagreb on protection of movable cultural heritage since 2005. She received her PhD from the Department of Art History, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb in 2017 with the thesis *Atectonic retables in the 18th century North West Croatia*. Her research focuses on sculpture and altar production of the 17th and the 18th century in inland Croatia.